

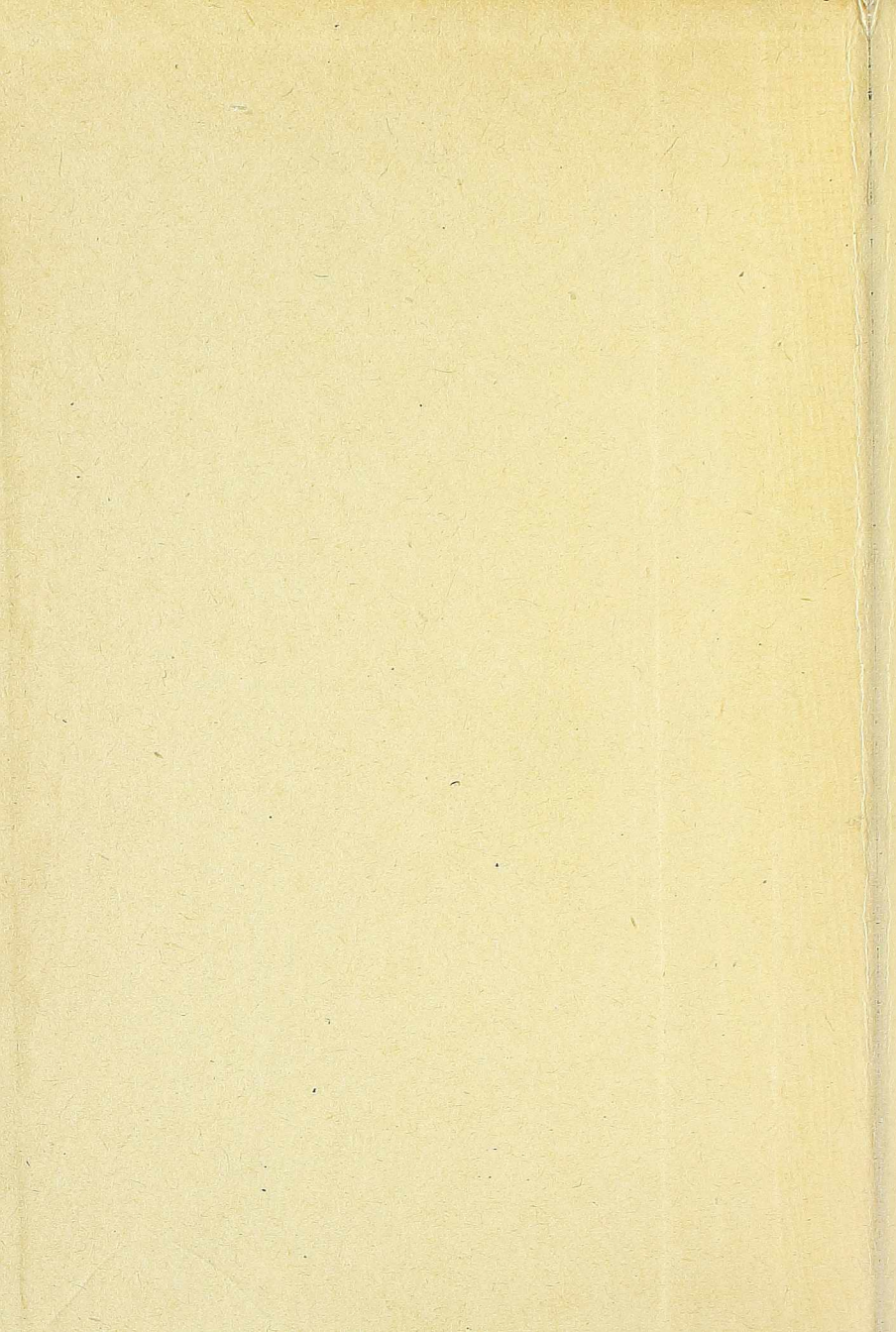

K 669

610018776

COBISS ©

10 = 98870025

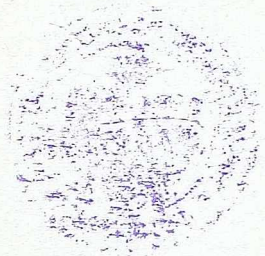
S. A. R. Nasayebul

Bygones 26/8/18.

Deys!

Kan antio hene bygenin Kag apu-
sunoce obr uncanu ji can beth olge.
Joa pyre vkr // can. qre ungre demas can.
Lijp mnu can ograat unat n beth can
ce unat n ycerun. By banoce na mearan,
za n ungron y an beganny, mako can
du yanagnu, ga can ce can y krebek
cbarus, n pyagor mick y 8/12 nyodydo.
Lijj yang du je yppok, mnu bur drag
we uncan

A n unta du bur unca? Lwa.
ju, apabr, xagan, rampotjenn begana
mji ce m y zel apacayo Kag sa yanjedna
c beana, n vana, cbenua beca
wraega m djet bor canu
y bery can du gbr gaza, we
sa was apunoyus na dny n capen
cbete (a n des cbete). Wery na dnyre mnu

К 669.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 18776

2. СРПСКИ КЛАСИЧНИ ПИСЦИ 2.

ДЕЛА
ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА.

„НАПРЕДАК“ — ЗЕМУН

СРПСКА КРАЈИНА

ДЕДА

ДАВЕ К. ДАВАРВИЊА

1912

БЕОГРАД, 1912.

НОВА ШТАМПARIЈА — ДАВИДОВИЋ, ДЕЧАНСКА БР. 14.

ЉУБ. М. ДАВИДОВИЋА.

ЛАЗА К. ЛАЗАРЕВИЋ.

И у књижевности, као и у животу, за осетним губицима често дође обилата накнада. Тако је година 1878. отргла с рада Ђуру Јакшића и Стјепана Љубишу, те српску приповетку готово опустошила, али је година за њом дала, у накнаду, једну од најлепших приповедака нашег најбољег приповедача. Дала је *Првићућ с оцем на јућрење* (бечка *Српска Зора*).

Лазине везе с књижевношћу уопште почињу на десет година пре тога. Тада је био ђак Велике школе, одушевљен Чернишевским и онима који његове романе уздижу, ватрен омладинац, и међу онима који у школовању негледају само пут до државне службе. Из тога је доба мали број његових белетристичних превода, од којих је један и у овој књизи.

Прва, пак, његова оригинална прича била је *Швабица*. Написана је за пишчева студирања у Берлину, штампана тек 1898. (46. књига С. К. Задруге). Три приче после ње, *Првићућ с оцем на јућрење*, *Школска икона* и *У добри час хајдуци*!, нису, са својих лепих особина, прошле неопажене; уз четврту, *На бунару*, уредништво *Отаџбина* поздравља Лазу као „Тургењева српске прозе“ (*Отаџбина* VI, 344). Али српски Тургењев већ је дотле био дао више од половине: за даљих десет година свога живота, и то с дужим паузама, написао је само још четири приче. Ипак, и тај мали број радова био је довољан, да се њихов писац с пуним правом назове творац савремене српске приповетке.

Живот Лазе Лазаревића је кратак. У угледној кући шабачког трговца Кузмана Лазаревића, кума Вука Караџића, родио се 1. маја 1851. године и у Шапцу почео учити школу;

у почетку десете године оста без оца; по свршеној нижој гимназији пређе у Београд, одлично учећи из школских и из одабраних нешколских књига; '1867. сврши гимназију, поче учи и права, одушевљено и неуморно радити у „Побратимству“ и штампати неке своје преводе; 1871. буде изабран за литомца медицинских наука, али, са испољавања свога слободоумља, у Берлин оде тек после годину дана, и то као свршен правник. У Берлину је остао све до 1879. год., уз стручне студије опет неуморно читајући лепу књижевност, а нешто и сам пишући; по повратку у Србију био је физикус округа београдског, доцније (1881.) примарни лекар у општој државној болници; из љубави се ожени; редовне дужности и силна пракса утицаше кобно на његово нежно здравље, те је 1884. морао у туђини потражити лека; 1885. је у санитарском одреду наше пиротске војске; 1889. године поста краљевим лекаром, али му здравље све више слабише; крајем друге године (28. дец. 1890.), после тешке болести, подлегао је смрти, усред своје породице, коју је до последњег даха волео с толико топлине као ретко ко.

* * *

Лазине су приче алемови српске књижевности. Све њихове одлике показују писца и великог дара и необичне спреме. И ако је за њих узиман предмет из обичног живота, из свакодневних прилика, и од најобичнијих догађаја писац је умео створити уметничка дела првога реда.

У њима, пре свега, има довољно и живота и истине. Свет у њима изнесен, с најмање изузетака, сликан је верно, готово фотографски, а разноликост предмета, личности, средине, и разноврсност у начину обрађивања врло пријатно утиче на читаоце, те њихово интересовање све више расте, што се у читању одмиче.

Лаза има у себи свих особина великог приповедача. Психолошка страна, тако много занемаривана у ранијој српској приповеди, код њега је врло јака; композиција приповетке мајсторска; личности довољно обележене и индивидуализане; главне сцене имају у себи драмске јачине и не обично силно утичу на душу читаочеву; стил течан, крепак

и изразит; језик правилан и одабран; описи кратки али живи и пластични; хумор отмен; дијалози природни и одмерени; приповедачка техника савршена.

Код Лазе је и неколико нарочитих црта, врло карактеристичних, и од њих треба истаћи бар најглавније.

У његовим се причама, н. пр., редовно дешава прелом у души главне личности, и тај прелом бива нагло, често за неколико тренутака, обично на боље, а јавља се не утицајем каквих принудних мера, већ сасвим обрнутим поступцима.

Лаза је углавном оптимиста: добро у највећем броју случајева побеђује, личности су на крају поправљене. Ипак се тенденциозност у његовим причама не осећа, не избија, и тек се може наћи, кад се нарочито тражи. Лекар по занату, био је лекар и у својим приповеткама.

Лако се да запазити да је Лаза у својим причама дизао породицу изнад осталог. Срећи њеној жртвује се срећа појединаца. Ако данашњи свет у томе гледа старинско схватање, простоту и немодерност, то ипак ништа не утиче на смањивање вредности Лазиних прича: природност у њиме вије тим поремећена, а Лазино истицање тог начела није било ни тенденциозно ни извештачено; он је и у томе погледу писао онако, како је осећао. Његова писма, и по малом броју који се овде објављује, могу довољно да посведоче о овоме.

* * *

Сем рада приповедачког, Лаза је дао и подоста стручних, медицинских књижевних прилога, па је чак радио и на прибирању речничке грађе. С обзиром на кратак живот, на разноврсне и многобројне стручне послове, на слабо здравље и на необичну савесност у свакоме раду, Лаза је српској књизи и по количини довољно дао. Што се каквоће тиче, поред онога што је раније напоменуто, довољно је овде додати, како су нам и одломци његових радова тако драгоцени, да се никако не могу изоставити из збирке његових приповедака.

Лаза К. Лазаревић је изишао из уског покрајинско-националног круга, у коме су се, мање-више, кретали приповедачи пре њега. Он се подигао на завидну висину и стекао је признање и славе не само у свима крајевима свога на-

рода, већ и код свих културних народа, у чијим је преводним збиркама увек на једноме од најугледнијих места.

За вредност пишчеву довољно је истаћи само то признање у туђини, која нам, у великом делу, преко срца врлине признаје.

*

Сматрам за потребно да овом кратком предговору додам само још неколико редака.

Уз ово издање била је спремљена за штампу и кратка биографија Лазина оца Кузмана, коју је написала сестра Лазина, Милка, супруга М. Шапчанина. Тај прилог не само што би уз ову књигу добро пристајао са подоста факата, лепо изложених, који јасно показују средину у којој је Лаза никао и растао, већ би на доста места помогао да се Лазин текст правилније и потпуније схвати. Због једне неодложне сметње он се није могао унеги и употребиће се у нарочитој књизи о Лазаревићу. Ипак је овде потребно истаћи, да се њим најодлучивије побија криво мишљење, прилично раширено и код већине интелегентних читалаца, као да је Лаза у причи *Први пут с оцем на јутирење* цртао порок свога оца. Породици Лазиној увек је тешко падало то нетачно мишљење, и оно је, углавном, и нагнало сестру Лазину, да изнесе верну слику Кузманову. Жалећи, што се овом приликом није могла у свему задовољити жеља Лазаревићеве породице, надам се ипак, да је овом напоменом разбијена једна књижевна заблуда.

Ј.

ПРИПОВЕТКЕ.

LIBRARY

ШВАБИЦА.

Кад сам се полани вратио из Италије, дошао ми је до руку овај рукопис. Читао сам га под утисцима који су на ме оставили Помпеји. Кад сам излазио из Помпеја, певао сам песму „сва сујета человјеческаја, јелика не пребивајут по смрти“. Чудновато, да ми се та песма врзла по памети и после овог рукописа. Још је чудније, што мој сапутник у Италији, мој пријатељ и редактор, кад сам му прочитао овај крњав рукопис, понуди ми у откуп албум Помпеја. Ја сам пристао на трампу, смејући се рђавој досеци о мољцима и лави.

І П И С М О.

” . . . . .
. . . . .
. . . . . женско друштво пријатно . . . . .
Њена мајка, брат јој поручник . . . . . манов,
Попеску, калкулатор у министарству грађевина, један
немачки студент, Макс по имену... Али ти већ познајеш главне особе овога пансионата, а нарочито њу. Преко-дан смо сваки на свом послу. На до-
ручак, ручак и на вечеру скупљамо се у трпезарији,
где је и клавир и једно десетак новина и журнала.
Трпезарија је та, управо, наше интернационално зем-
љиште. Ту смо сви као у својој соби. Ко нема ни-
кака посла, седи ту, чита новине, удара у клавир,

забавља се с Аном, добује прстима у прозор, или се прислони уз пећ. А Ана је, наравно, увек ту с радом или са забавом. Туманов с његовим дубоким басом и још дубљим брковима . . . . .

. . . . . Поносите као . . . . .

. . . . . D mol

. . . . . маже колена петролеумом и кадгод, сирота, јутром дође с трга, хуче и притом нама, својим питомцима, демонструје садржину котарице . . . . .

као вуга, а они то зову *haut goût*¹ . . . . .

П И С М О.

Мислиш, ваљда: ко шта ради — ја се само с њоме заносим. Не, брате, још у мени ђипа поштено срце — та ваљда пред тобом смем то тврдити! Шта имам ја с њоме? Ја баш и да сам уверен да ме она — чисто ме срамота да кажем — да ме она воли, тим бих се пре повукао с поља љубави. Зар да се играм „девојачким срцем“?

Ако ћу истину рећи, на сваки начин, пријатно ми је бити с њоме — а, као бајаги, што и да ми не буде? Али, наравно, да је то све далеко од ма каквог осећања које би било ма и налик на љубав.

¹ Високи (одлични) укус.

Погледам је покаткад са стране и испод ока, па се мислим: дијете, дијете! Али даље, наравно, ништа. Та ја, и кад не бих био равнодушан према њој (као што је она према мени — а то јесте, тако ми Бога!), ипак бих се добро чувао сваког корака, који би ме водио до ма каквих изјава и споразумевања. Ти знаш, да она није у оним годинама, у којима се „проводи љубав“, стоји целу ноћ пред авлијским вратима, и чека се „љубазник“, па се после цмака, док не удари крв на нос, а не дајући себи никаква рачуна подбогом. Хоћу да кажем: није у годинама, у којима се игра љубавних сцена, и само јој „значајно“ стегнути руку значи „пођи за мене“. Нема ту, дакле, шале. Ја још који месец, па остављам скамију и ступам на своје ноге, и сваки, ма и неозбиљан, корак у љубав био би корак у женидбу, а ти врло добро знаш, да се ја њом оженити не могу. Боже мој! Шта би рекли моји, шта пријатељи, шта, на послетку и поглавито, ти сам? Прво, није ни Српкиња, можда ни лепа, а сирота. Па њена родбина — хајде, мајка и боже-помози, али лајтнант! А ти знаш, да сам престарео за екцесе. Некада сам мислио да бих био у стању оженити се кухарицом, живети с њоме о кори суха хлеба и бити најсрећнији смртни. То су, ваљда, године, што чине човека „паметнијим“. Ја бих пљунуо на њих, па ипак не могу да будем „луд“. Прошло је све. Срамота би ме било од берберина, који ме сапуни трипут недељно.

Аман, побратиме! Ја нехотично начиних некакав увод. Томе је свему крив Јоца, који нас је, кад нам је био у гостима, узео на око, па после и теби којешта надробио, из чега си ти начинио читаву оптужбу, од које се ја само браним. Приповетка је свршена. Веруј! Ја сам према њој само галантан господин: пратим је на клавиру, кад пева; додајем јој игле, кад испадну; огрћем јој кабаницу, кад пође у шетњу, итд. Међутим мирно и спокојно

гледам своја посла и за два-три месеца уздам се да ћу постати доктор. — Ко ће са мном!

Помисли, шта је урадио луди Никола — обривао бркове и уписао се у буршеве. Ја, као најстарији медицинар, усудио сам се дати му једну лекцију, после које ми је он претио, да ће ме звати на дуел, нашто му је Видак дуванџија — ударио шамар!

Неко куца на моја врата.

Ана ме зове на вечеру.

Твој повратим.

Ш П И С М О.

Од неко доба наша се преписка врзе само око Ане. Ја то чиним, ваљда, стога, да ти не би помислио: „А, сад се ућутао, сад ништа о њој не пише, знам ја, шта ће то рећи!“, јер таког скептика, као што си ти, мало је. Сада ћеш ми бар веровати да нема ништа, јер је још пре пет дана отишла својој сестри у Готу. Остали смо сами — немој да ми се смејеш, кад ти кажем, да нам је некако свима тужно. Она је држала свезу између нас, јер овако седнемо сви за сто, ћутимо, да се чује, како муха вечера. Макс прави рђаве досетке, на које се ми само званично смејемо. С Тумановом се наразговарамо, кад смо у својој соби, јер како он тешко говори немачки, то га мрзи да што почиње, кад смо сви заједно, а да, опет, окрене руски у друштву где нико ван нас два не разуме — знаш, да је врло „genant“¹.

Наш „Дон Карлос“ је непрестано она ужасна противречност имену, које смо му дали. Онако исто гледа испод очију, чешља косу из потиљка на чело, носи кратке панталоне и огромне ципеле и црвене

¹ Заворно.

велике махраме, у које се усекњује, и које му из цепа вире. Има бритву, од које је једна страна само за жуљеве. То сам опазио неки дан, кад је Спалдинг узео од њега бритву, да зареже плајваз. По цео дан чита новине, којих су му пуни шпагови. Затури се у канабе и вади једне по једне. Покаткад, пошто је наишао на нешто важно, одмакне их, држећи их у левој руци, и гледа их из даљине, онда удари десном руком по њима, погледа у онога који најближе седи до њега, климне важно главом и промумла: „Naturally!“¹ или „Na-nu!“² или „Donnerwetter noch einmal!“³, онда стане ревносно све подвлачити црвеним плајвазом и, пошто одува бурмут, што му је из носа пао на новине, завали се опет у канабе и чита даље.

Тим исподвлаченим новинама обично повезује баба сутра-дан ћупове с компотом.

Он још непрестано говори страшно о њихову рату с Французима, о будућем свету, који ће се са-стојати само из Немаца, о „силном немачком царству“ итд. итд. Нос му је већ поцрвенео, и како уђе на врата, чујеш, како му се мућка пиво по трбуху. — Туманов обично прошапуће: „Kräftige deutsche Natur!“⁴ и пљуне.

Спалдинг онакав као и пре. Пред свима говори, како мрзи Немце. Бије келнере, кад хоће да га преваре за десет пара, па им после даје динар бакшиша. Вуче још непрестано немачко-енглески речник кудгод иде, и доручкује татарски бифтек. Ја гледам те од њега учим што могу више енглески, па после казујем њој.

Њен брат лајтнант је онако исто отужан. Он је пресрећан, кад може да нас уверава, како једва чека да се опет дигне крајина на Французе: die

¹ Наравно.

² Е-е.

³ Гром и пакао!

⁴ Снажна немачка природа.

Hunde haben noch immer die Jacke nicht voll¹. Кад је што говор о Србији, онда ми он непрестано доказује, како ми треба да почнемо с Турцима, побиемо их, ваљда.

— Ех, кад бисте ви имали, нешто, само један овакав кор као ми, ласно бисте ви свршили с Турском.

Мени би и сувише :

— Кад бисте ви знали српску војску и њена дела, ви бисте се стидели тако што рећи.

Онда Туманов стане, натудајући немачки, да прича. Ти знаш, да он добро зна наше ствари. Сад је узео Мемоаре Проте Ненадовића да преводи на руски.

Ти не знаш још два Румуна, који с нама седе — један гимназиста овде, а други математичар. Веома добар и озбиљан човек.

IV ПИСМО.

Н . . . . .

Чудиш се, мора бити, што сам се ућутао — болестан сам, или, боље да кажем, био сам болестан. Нисам ти хтео писати, да се не бринеш, сад је све добро.

Па и после толиког ћутања ипак немам ништа, о чему бих ти могао писати. Последњим твојим писмом увераваш ме да из мојих приповедака с Аном нећеш изводити никаквих закључака и тражиш само да ти све на танко пишем, што буде између нас двога, и подвлачиш двапутa речи *на шанко*.

Добро, побратиме. Ти не знаш, да ме ти сâм увлачиш у некакав роман. Сад сам и ја почео да мотрим на сваки њен поступак према мени. Ти си,

¹ Овим ценима још једнако није довољно батина.

управо, крив што сам почео да се интересујем њоме, право да ти кажем, више но што бих хтео. Све се мислим: па шта сад да му пишем?

Ево шта сам још набабирчио за мршаво писмо, као што су обично сва моја писма.

Кад је дошла из Готе, ја сам се био толико предигао, да сам тај дан ручао с њима заједно; дотле сам јео у својој соби, јер ме мрзело облачити се.

Она је дошла увече. Чуо сам, како јој Пепеску и Туманов, весели, отворише врата, и како се цела кућа напуни весеља. Туманов дотрча мени у собу (не знам, шта је и њему наспело) и с некаквом поузданошћу да ће ме обрадовати вели: „Хајдете, дошла Ана“. Онда сам се и сам обукао и отишао у собу где једемо.

Кад сам ушао, она је вадила некакве поклоне од сестре за матер.

— А, — рече она гласом, који ме, бадава је, дирну, — а ви сте слаби?

— Не, био сам, госпођице, а откуд ви знате?

Она се мало збуни.

— Г. Туманов ми је казао.

— Да — рече Туманов прстодушно како га је Бог створио, — госпођица је питала, како је врата отворила, шта ви радите.

Ја је погледах испод ока. Она је се чинила да ништа даље не слуша и вадила је даље дарове за матер.

Ја сам сео у угао до пећи и гледао је. Може бити што сам је се зажелео, може бити и што је била запурена од пута, тек мени се учини необично лепа.

Нисам ништа даље говорио. Кад биса изиђе да гледа вечеру, а Попеску, да купи духана, оста смо само ја и она. Туманов чита новине и сваки час пита: „Какъ ето по руски?“, она дошва и седи до мене код пећи.

— Ал' ви сте сад сасвим здрави? — запита ме некако плашљиво.

— На путу да будем сасвим здрав.

— Ал' сте тако бледи!

— Нисам јео ништа већ осам дана.

— Богу хвала, само кад је све прошло. Ви се не чувате, ја сам то знала. И ви сте ми леп доктор! — и поче весело да се смеје. — Ја не смем ништа учинити против ваших наредаба, а ви не дате себи ништа приметити. Нећу вас ни ја, богами, одсад слушати.

— Ви? Не, ви сте увек били добро дете. Нећете, ваљда, сад да проиграте ваш глас, нарочито у *мојим очима*, молим вас — и ја почех да се смејем, хтевши као показати, да ја и не мислим присвајати себи толико интереса за ме с њене стране.

Није ми ништа одговорила. Погледао сам је испод ока, није ме гледала. Мени се учини као да сам јој ставио некако питање, на које није одговорила, и као да ми је врло стало до њеног одговора. Оваки случајеви мене само драже. Све ме копка неки ђаво, да видим да л' она у ствари мари за ме, ко што ме ви сви уверавате.

Тог вечера после вечере играли смо даме. Она је играла врло добро. Доби прву партију и погледа ме оштро, ја сам разумео да то значи: зашто ви не играте озбиљно?

Другу партију ја сам се усиљавао да добијем, па, ваљда, стога и предвидим њен колут, који сам морао појести. Кад сам већ сам мицао, угледам да она има даму, турим је на крајно поље и покријем је још једним каменом, као што се то чини с дамом.

— Ви опет имате даму! — рекох јој.

Она промеша срдито руком колутове, отури даску од себе, подбочи се на руку и гледаше на клавир, за којим Попеску свираше влашке потпури.

— А што мешате фигуре, кад партија још није свршена?

— Ви хоћете да се спрдате са мнош.

— Бог с вама!

— А зашто не играте, него ме пуштате да ја добивам?

— Зар ви мислите да ја на тај начин хоћу да вам учиним некаку љубав? Будите уверени да се варате; ја сам играо, како сам најбоље знао.

Она се опет одобровољи, али није хтела више играти даме. Ја окренем даску и одбројим себи и њој по девет зрна. Она пристаде да игра мица.

Опет ме је тукла, али сам на њену лицу видео да је она уверена, да ја играм, како најбоље знам, и да је не пуштам хотимично да добива.

После три партије опет помеша зрна и отури таблу, али не срдито. Смејала је се.

— Не, ви не знате да играте. Морате код мене учити.

— Свака лекција од *вас* биће ми драга — ја ударим гласом на „*вас*“.

— Добро. Онда је прво: немојте да ласкате.

— Хоћете, т.ј. да кажете: немојте ни одсад да ласкате, као што ни досад нисте ласкали.

Она лако поцрвени.

Баба међутим донесе меда и ораха, па опет изиђе. Попеску беше угасио свеће на клавиру и свираше напамет, мени се учини лепше него икад, увертиру Телову. Она је међутим узела некакав ручни рад. Ја лупах орахе и давах јој, она их замакаше у мед. Попеску не хте јести. Он поче опет Weber-ово Aufforderung zum Tanze¹.

— Онда ја устах и донех чашу воде. Попијем пола чаше.

— Ах, опростите, ја нисам и за вас донео.

Она ухвати моју до половине пуну чашу.

— Одатле сам ја пио; чекајте, ја ћу је изапрати, па ћу вам онда насути — и ухватих за чашу.

¹ Позив на игру.

— Она истрже руку и нагло искапи чашу.

— Али, госпођице!

Она ми изгледаше увређена. Не хте ништа више говорити.

Ћутали смо обоје. Попеску доврши свирање, заклопи клавир и диже се.

— Лаку ноћ!

— Лаку ноћ! — рекосмо ми.

Кад остасмо сами, ја се подбочих на руку и гледах јој у очи, које су биле управљене на рад у рукама јој. Опазила је да је гледам, није ни за један тренут дизала очију с рада.

— Госпођице, овај је прст мој болесник (њега је била опарила кључалом водом. Ја сам јој, пошто је прснуо мехур, мазао раствором сребрног нитрата), ја имам право да га у свако доба прихватим и да видим како му је. Молим, овамо руку.

Ухватих је за руку и почех завиривати прст, који је био залечен још давно пре њена поласка у Готу.

Она не отимаше руку, али изгледаше озбиљнија, него што бих ја хтео.

Ово је згодна прилика да огледам њено „срце“, помислим се.

— Госпођице, поклоните ми овај прст.

Она је непрестано у њега гледала. На моје питање врћаше главом, у знак да ми га не поклања.

— Зар ни цигло један прст нећете да ми поклоните? Нисам се надао. — Ђаво га знао, то сам казао с доста осећања и, у ствари, као да осетих да ме боли њена хладноћа.

— А шта ћете с њиме?

— Ви мени њега поклоните, а шта ћу ја с њим, то ја знам.

Она се усиљено насмеши.

— Ако ћете да га одсечете, ево вам га.

— Засад ништа. Само да ја знам, да је он

мој, а?

Она климну, одобравајући, главом.

— Ја узех њен прстић и почех га миловати. Држао сам га за који минут у својој руци, она га онда, веома опрезно и као не знајући шта ради, извуче и настави плетење.

После пет минута ја извадих сахат.

— Већ 11. Ви знате — рекох ја као у шали, — да сам ја болестан, па ипак ме не терате, да идем да легнем. А ја сам, опет, смешан, што и сам не идем, него вас само зановетам којекаквим беспослицама. Ја знам, да вам је дуго време, кад сте са мном.

— А ви идите, кад знате.

Учини ми се да ће то рећи: немојте да ме терате, да вам кажем, да вас волим. Па ипак устах и пођох.

— Лаку ноћ, дајте ми бар руку.

Не гледајући, одговори „Лаку ноћ!“, али ми не даде руке.

— Госпођице, то нисам заслужио. Е па лаку ноћ!

— Дођох у своју собу. Не знам откуд, па ипак осећах се увређен.

Ах, нема смисла заносити се, помислим. Треба оставити ствар. Нема ту онога, што сам ја мислио, а, на послетку, и не треба. А шта сам ја и могао мислити? Да ме...

Будалаштине... Цело вече сам провео с њоме, а посла пуне шаке. Боље би било да сам што паметно радио, него што сам пиљио њојзи у очи. Шта сам хтео тиме?

После сам скухао чаја и радио до 3 сахата по поноћи, да бих накнадио оно што сам изгубио.

— Кад сам легао у кревет, изиђе ми она у памети.

Даље од мене! Имам ја својих послова. Ја сам Србин, ја имам стару матер, ја имам свој задатак — зар којеко да ме смета!

Побратиме, приповетка је свршена. Та ти ниси ништа више ни очекивао. Ти знаш мене. Твој верни

Побратим:

В П И С М О.

Н . . . . .

Не знам, којим си путем начинио онакав закључак у твојем последњем писму: „Ви се оба двоје узајамно волите. Док се пољубите, видећете да се ја не варам“. Ти не знаш, да ме на тај начин доводиш на чудновате мисли. Он је у толико истинит, што ја и после мојега последњег писма нисам престао „заносити се с њоме“, као што сам ти био писао и као што сам мислио да ћу учинити.—

Имам и опет чиме да ти се извиним — био сам се „завадио“ с њоме. Ја сам ти причао, како сам отишао из собе, а она ми није ни руке дала.

Сутра-дан ја сасвим озбиљно уђем у собу (обично пак, ти већ знаш, све се то збива у шали и у смеху) и доручкујем. Није било никога, но ми ипак нисмо говорили једно с другим. Чим сам попио каву, одмах изиђем.

— Збогом!

— Збогом!

Није ме питала, ни куда ћу тако рано, као иначе. Дошао сам у 2 на ручак.

Она је се била откравила. Изгледала ми је не-обично слатка.

За ручком нехотично је гурнем лактом.

— Mille pardons¹! — ритерски се клањајући.

Она врћаше главом: нема пардон.

За казну ја је још једаред такнем лактом.

Она начини некако детињски важно лице и погледа ме протестујући: шта се дирате?

Други су сви били занети у некакав разговор. Ја куцнем својом чашом у њену и шапнем јој:

— Буд'те здрави!

Она климну главом.

Дакле, помирили смо се. Ама да л' се ја варам, ил' се она озбиљно радује?

¹ Хиљаду пута (молим) опроштај.

После ручка она села код прозора и преврће L'histoire d'un paysan — Erckmann-Chatrian¹. Ја стао више ње.

— Лепо време — рекох, ја уздржавајући смех.

Она напући уста, сушто дете.

— Ах, ви сте нека прзница.

— Нема више да се говори о томе. Дајте руку.

Сад смо се помирили.

Она пружи руку, обрнувши главу к прозору.

— Ја је стискох за њу.

Дон Карлос, коме у тај пар донесе девојка флашу с пивом, накашља се некако и сувише гласно. Ја се бејак нагнуо над књигу и гледах илустрације.

— Међед — прошапута она, као одговор на Карлосово кашљање.

Би ми необично пријатно. Досад никад није у мом присуству говорила ма што против ма кога члана наше куће.

— Чујете, госпођице, хајд' да закључимо уговор, да се ниједно од нас не сме ни за што љутити.

— Ви се љутите, ја се никад и не љутим.

— Ко зна? Него пристајете л' ви на мој предлог?

Она измахну руком, да удари по мојој руци, па је полако спусти на мој длан и још озго притиште мало.

— Пристајем!

Ја не знам, зашто сам се томе толико радовао. Чинило ми се да сам с њом подвезао некакав контракт пријатељства.

Онда привучем своју столицу до ње и почнем даље превртати Erckmann-Chatrian-а.

Наиђем на двоје загрљених.

— Допада л' вам се ово?

Она напући уста.

Опет наиђемо на слику истога смисла.

¹ „Историју једнога сељака“ (приповетку) Еркман-Шатријана,

— А ово ?

Она ме тако оштро и озбиљно погледа, да ме прође сва воља за даљу шалу, и да ми се учинише моја питања и одвише бљутава.

Као бајаги настављајући даље, нађем Marseille-y.

— А допада л' вам се ово ?

Она посматраше слику који секунд, онда сасвим наивно одговори :

— Ја не знам, шта се овде може човеку допадати. Нарочито у вашој књизи. Мора бити да је ово *le plus apres lettre*. Мало у ког човека да је читав нос. Све је тако замрљано, да се једва распознаје. Не ваља ништа, ништа.

Поче се слатко смејати, па, као бајаги задиркујући ме :

— Хајд' носите вашу књигу. Кб бајаги слике, а изгледају кб да их је наша кухарица бркљом правила.

— Ја се противих и држах крепко отворену књигу, коју она покушаваше да затвори.

— О, ви мислите да ћете је на силу затворити. Варате се.

Она се још већма напињаше.. Ја, на послетку, одједанпут пустим, и обе поле лупише једна о другу и лако јој прикљештише прст. Ја притиснем обе корице и не дам јој да извуче прста. На послетку она га ипак извуче, но здера врло мало коже, а у исто доба и парче листа из књиге.

— Ах, опростите, — рекосмо обоје у један глас. Она што ми је оцепила лист, а ја што сам јој навукао рану на прст.

— Молим — рекох ја, — и ако ја цигло имам права да молим за опроштај, ипак се не служим њиме, јер међу нама стоји контракт, да се не срдимо, дакле да и пардон не иштемо.

— Могла бих доказати, да имам више права

но ви, ал' како је то право на нашем међународном, тј. српско-немачком конгресу укинута, то нећу ни да се служим њиме. Дакле, ја изрично не тражим пардона — и поче се слатко смејати.

Да није било Дон Карлоса у соби, не знам, шта бих јој казао, јер ми толико мила дође.

Изби 4 сахата.

Сад морам да идем. Морам вам само казати, да се бојим е ћете се покајати што сте такав уговор са мном закључили, јер... остајте здраво! Сад ћете ми, ваљда, дати руку, јер ако ми је не дате, не остаје ми ни та утеха, да се срдим.

Она ми пружи руку и смејаше се.

Ах, побратиме, знаш ли, кака јој је ручица!

Од то доба било је стотину таквих ситурија. Ја их ти не причам — нашто? *Résumé*¹ је да смо нас двоје пријатељи. О, шта ми она којешта није причала! Ја сам у свима тим разговорима налазио нова и нова својства, која су ме толико привлачила, да не знам, јесам ли довољно искрен, кад ти кажем, да се нисам заљубио (*sit venia verbo*²!).

Ну нашто све то? Игра, луда игра! Ја све мање радим и све се више заносим њоме. Пошло је све буди-бог-с-нама.

Но још нисам толико загазио, да се не могу повући, а, с друге стране, крајње је време да се оканем посла за који нисам, и то ћу и чинити, тако не био твој

Побратим.

VI ПИСМО.

Н... 1, I, 187...

Почињао сам ти, душе ми, досад двадесет писама и сва подерао. Већ су два месеца од мога последњег писма. Ти си писао, молио, запомагао

¹ Суштина.

² С допуштењем да кажем.

— ја ти ипак нисам ништа одговорио. Стид ме је било на послетку, јер бих се огрешио о своју искреност, кад ти не бих све причао, а причати ти опет све тако ми је тешко, тако тешко!

Ја сам слабији и нижи од црва. Вечно сам те уверавао да ћу прекинути све с њоме, па ипак . . . Него боље с почетка.

Све ћу ти испричати. Поделићу у главе. Даћу свакој мото. Развићу сву своју музу. Тим ће бити смешније. А ти се, молим те, смеј, смеј се онако од срца, како бих се ја од срца заплакао, да ме није срамота, и да не морам место плача прегнути на дело поштена човека.

Рекох, да ћу почети, где сам стао.

ГЛАВА I.

Тражи ђавола са свећом.

Од неко доба она ради сваку ноћ до 12 и дуже, јер спрема поклоне за Божић — ти знаш, да у њих на Божић сви дарују. Ја обично донесем књигу, па седнем с њоме, јер се моја соба не може добро да угреје.

Било је пре једно недељу дана. По ноћи се било приближило, и вампири су чекали да се минутна сказалка на сахату помакне за један чеперак, те да дигне поклопце с њихових ковчега. Бледог месеца није било (Штета! Уосталом ти можеш целу сцену замислити спрам месечине!). Све је спавало, само сам ја с њоме седео у соби.

Она је радила. Ја сам гледао у књигу и мислио на њу.

На једном прозору белео се спуштен *rouleau*¹, на другом није било завесе.

Ја, да бих почео разговор, дигнем се:

— Да спустим и не другом прозору завесу, а?

¹ Застор.

Говорио сам врло тихо, не знам зашто, па ипак ми се учини да сам и сувише гласно говорио. Она климну главом.

— Ја дођох до прозора и гледах је са стране. Боже! Она је то опазила. Баци једанпут-двапут поглед на ме, ништа не говорећи.

— Ја наслоних главу на прозор. С прста дебео лед покривао је окна његова, а на њима се чудновато заиграваше светлост лампе са улице, нижући се у бесмислене дугуљасте и звездасте слике, саображавајући се осовини ледених кристала.

Дуго сам гледао ову, као што видиш, луду, прљаво-светлу слику, која се сваки час мењаше, кад се сух ветар на улици заигра пламеном лампе.

Мислио сам нешто, не знам ни сâм, шта. Ау сваку сам мисао и нехотице уплетао њу. Паде ми како је светлост ту и прозор, да је пропусти, — требало је, дакле, сам откравити лед, и зрак ће пасти на таваницу наше собе. Као што видиш, генијална мисао.

Она је седела за столом и везла некакав јастук.

На улици затутњише пожарничка кола. Бакље просуше још јачу светлост на залеђене прозоре. Звоно удари неколико пута. Тутањ се изгуби у даљини, и наново све би тихо.

— Ватра! — рече она.

— Ватра — одговорих ја.

— Наново ућутасмо. Ја чух, како у побочној соби Туманов дубоко дише; онда, како она забада иглом у јастук, и како се вуница таре о *tulle anglais*¹.

Седох на столицу до ње и тако приближим главу њеном везу, да није могла више иглом пробадати.

Она спусти вез у крило и наслони се на руку.

Ја је узех за ту руку и спустих је на сто, милових је. После легох на њу и затворих очи. Она

¹ Енглески тул (ретко ткање).

није ништа говорила, није се опирала. Осетих да сав горим, и да она тешко дише. Прибрах се. Несрећнице, шта радиш?

Скочим нагло са столице и турим руке у шпагове. Ваљало је почети ма какав индиферентан разговор. Ја извадих духан-кесу.

— Извол'те на поклон! — рекох некако промукло и покушах да се смејем.

— Не — рече она.

Нечастиви ме и опет боцну:

— Зар поклон од мене нећете да примите?

Она оћута. Ја почех да јуришам:

— Поклон од мене, госпођице!

— Такав! — рече некако збуњено, узимајући наново вез.

— Какав год ви хоћете. А какав ви хоћете?

Опет је ћутала. Ја сам готово шапутао:

— Кажите, какав хоћете!

Ништа не одговори.

— Госпођице, значи да бисте ви ипак какав други поклон хтели од мене; ви нећете само моју духан-кесу. Кажите, дакле.

Ја седох опет до ње и примакох јој се још ближе.

— Не — рече она.

— Нећете да кажете. Не, ви ми морате казати.

— Никад!

— Ал' ја знам, шта је.

— Ви не можете никад знати, шта је.

— Parole d' honneur¹, велите да не знам?

Она се збуни:

— Ја *мислим* да ви не знате.

— Parole d' honneur, ви *мислите* да ја не знам?

Она поцрвени сва.

— Оставите се!

Мени се учини да ме нестане. Она је проба-

¹ (Тако вам) часне речи!

дала иглом без икака реда. Да је ухватим за руку, да је пољубим хиљаду пута, па да умрем. Талас страсти (*sit venia verbo*) све ми јаче дизаше груди. Ја се нагох њојзи. У исти пар сину ми као муња кроз главу: Швабица, сирота, моја мати, Србија. Скочим и, не уздајући се у свој глас, без збогом остај одем у своју собу.

— Било је већ 1 по поноћи. Чух, како и она оде у своју собу и опрезно затвори врата.

Ту ноћ нисам ништа мислио, бар не знам, да сам шта мислио, па ипак нисам заспао до 3 сахата. — „Она хоће срце“ — то ми је непрестано излазило пред очи.

ГЛАВА II.

О, љубофи паклена!

Поштрајси сам аутора.

Сутра-дан била је озбиљнија него обично. Ја сам се опрезно клонио сваког диферентног разговора.

Тога дана била се очешљала како ја волим, а то је просто раздељена коса на сред главе, а остраг покупљена у клупче. Тако и моје сестре чешљају своју децу — може бити стога јој лепо стоји, што ми, у овим годинама у којима је, ипак изгледа као дете.

Тога дана чинила је све што сам је молио. Певала ми је песме, које иначе за бога неће да пева, јер иду до *g*, а њој је глас чист само до *eis*. Па ипак није је глас нигде изневерио.

Увече је позовем у шетњу.

Снег је био нападао за једну судланицу и шкрипио је под ногама. Сви излози у дућанима осветљени и препуни свакојаким „божићних дарова“. Људи пролазе пуних шака; кола у такој гомили, да једва миле; пред Hiller-овом посластичарницом стоји једна руља и гледа свакојаке фигуре од шећера;

пред Spiller-овом ресторацијом транспарент и на њему стоји : *Eisbahn bei brillanter Beleuchtung, Entrée separée*,¹ и гурају се деца и људи с клискама. Поред нас сваки час протрчавају деца с оним чегртаљкама у рукама и људима од хартије, који, кад их повучеш за конач, шире руке и ноге и климају главом. Они људи с новинама у ковчезима, који им висе о врату, извијаху њима својственим гласом : „*Montagszeitung, Abendpost, Figa-Figa-Figaro!*“² Један просјак, који иђаше на коленима, пружи нама руку, она извади пет гроша и спусти му у њу. Пред кућом за концерт, иако је било већ четврт после седам, уставаше се једна господска кола. Ђирица скочи са својега седишта и отвори врата од кола. С друге стране искочи један млад човек у белим рукавицама, пређе на другу страну кола и пружи руку у њих. На ту руку навеза се једна бела рукавица и једна дама за њом. Дама лако скочи напоље. Тресаше главом и затури косу за уши.

Ми и нехотично чекасмо, док они пређоше преко тротоара. Онда пођосмо даље.

— Госпођице, овде је тако пуно света, да се не може ићи. Хајд'мо-те, боље, у мање улице.

Она, ћутећи, пође за мном у *Jahn'sstrasse*. Ја опет ударих лево преко *Brigadier-Brücke*, и ми стајасмо пред огромним парком, у коме владаше пуна ноћ, јер само главни пролази беху осветљени. Ја пођох још даље, не говорећи јој ништа; већ смо били неколико корака у шуми. Ноге нам упадаху до више чланака у неугажени снег; огромни храстови бељаху се с оне стране, с које је ветар духао, кад је снег падао, те га наносио на њих. Време је било сухо, тога дана било је на термометру — 10°, мени није било хладно и било ми је врло пријатно.

После пет минута били смо доста дубоко у

¹ Клизалиште, сјајно осветљено, улазак засебан.

² Називи појединих новина.

шуми. Око нас било је тако тихо, тутањ варошки био је се сасвим изгубио, нигде никога није било.

Нисмо ништа говорили. Ја сам мислио на њу и испредао свакојаке снове. Замислих себи моје Ваљево, и њу у њему, и свет који прича о нама, кад прођемо улицом: „Гледај га, завртела му памет Швабица“, и моја мати, црвених очију, која своје сопствене снахе не разуме, и деца мојих сестара и браће, која се либе доћи мени, откако сам довео њу у кућу, и њено вечно осећање усамљености, јер је нико не разуме, и она никога не разуме...

Она уједанпут стаде и гледаше оштро напред у помрчину.

— Да се вратимо — рече она.

Ја је погледах. Око главе је имала црни свилени шал, бачен преко темена, крајеви укрштени под вратом, па забачени на леђа. Из тога шала провириваше јој лице као из некаког црног оквира. — Изгледаше ми необично лепа.

— Да се вратимо? — питах ја. — А што?

Она смакну раменима.

— Ви се бојите ићи даље у пусту шуму?

Она баци поглед на ме. Поглед, у коме је било нечега што ти не умем казати. Некако поуздање, поверење, сила. Тај се поглед разли преко свега мене. Учини ми се да сам пирамида, и да она не може да ме прегледа.

— Зар с вама кад идем, да се бојим чега? — рече она с некаком детињском равнодушношћу. — Та ви сте тако јаки!

— И не треба да се бојите — рекох ја гласом, који је требало да буде силан и поуздан, но испаде некако промукло и загушљиво.

У тај пар духну ветар појаче, и с једног сухарка сроза се снег и паде на рукав њене ђуде.

Ја извадих мараму и почех јој стресати снег.

— Она гледаше све то некаким равнодушним погледом. Кад сам био готов, она се лако поклонил:

— Хвала!

— На малу.

Опет заћугасмо. Она окрете левокруг и пође натраг, не говорећи ништа.

— Вама је хладно? — рекох ја.

— Не!

— Рђаво?

Она слеже раменима.

— Да?

— Да! — рече она.

— А шта вам је?

Она опет слеже раменима.

Ја се не усудих питати је још шта даље.

Уз пут почех причати јој, што сам могао индиферентније ствари, само да не бих дошао на оно, чега сам се тако бојао, јер ми је тако мило, тако пријатно и опет тако опасно. Причао сам јој по стоти пут о Хајдук-Вељку, о Рајићу, о појединим песмама, после сам је испитивао, да ли је запамтила друге песме, које сам јој преводио. Одговарала је некако лено, па ипак све тачно. Онда сам јој причао о Ваљеву, о маленим кућицама, о воловским колима, на којима нема ни за грош гвожђа, о Циганима, како свирају и певају и који за десет пара дају да им одвалиш шамар. Напоследку којекакве досетке о Банаћанима. Донекле је ишло којекако. Кад смо већ ушли у варош, није ми више ишло за руком, иако сам се усиљавао. С друге стране, опет, кола и тутањ и не дадоше да се шта говори. Ја ућутах.

Кад дођосмо близу кући, ударисмо на Albrechtsstrasse. Ти знаш, како је ту тихо.

Ја, не знам зашто, окретох се њојзи:

— Још који корак, па ћете се ослободити мојега досадног друштва.

Она срдито-тужно развуче крајеве усана:

— На то нећу ништа да одговарам.

Ја хтедох да окренем све у шалу. Почех кроз усиљен смех:

— Молим, ви на то не можете ништа да одговорите.

— Не, ја нећу да ласкам.

— Сад сте се тачно изразили; нећете да ласкате. А кад бисте истину казали, она не би била ни у колико ласкава за ме.

Нисам се више могао насмејати.

Она окрете главу од мене.

— Ја... ја... — поче загушљиво и преста.

Мени помрче свест. Ама јесам ли ја будала? питах се. Куд сам загазио?

Дођосмо пред нашу кућу и, ћутећи, прођосмо је. Она се оклизну и посрну мало, ја је ухватих за мишицу:

— Госпођице, молим вас, узмите ме под руку, овде је клизаво.

— Хвала вам — рече она и не узе ме под руку.

Онда се опет вратисмо, опет прођосмо. Кад се потрећипут вратисмо (ти знаш, да су овде по цео дан закључане капије), она стаде.

— Имате ли кључ са собом?

Ја откључах капију.

Она уђе тромо. Под степенима отресаше ноге на асури и то чињаше некако тромо. Била је веома бледа.

— Госпођице, вама је озбиља рђаво?

Она климну главом.

— Па кажите ми, шта вам је?

— Не знам — рече она.

— Дајте ми бар руку, да вам помогнем пет се уз степену.

Она пружи руку. Ја иђах за три степена више и водих је за руку. Кад бисмо на по басамака, стегнем је крепко за руку и погледам је.

Она се заљуља и прислони се на зид. Била је бледа, као снег, који мало пре газисмо. Из очију јој грунуше сузе.

— Боже! — прошапута она некаким гласом, којим, ваљда, удављеници говоре.

У тај пар чуше се нечији кораци низ степене.

Не говорећи ништа, пођем даље и повучем је за руку. Поред нас прође један човек, скиде капу и поклони се.

— А, ви сте, Хермане, — рече она, као приближујући се. — Шта ради г-ђица Ведел?

— Ја сам баш сад допратио госпођицу к вама — рече момак, учтиво се смешећи. Опет се поклони, па оде низ степене.

Ја бејаш већ на горњем степену, она за три ниже. Беше извадила махраму и усекњиваше се. Ја видех, како она разастре махраму по целом лицу и како двама прстима притиште очи.

Свест ме остави. Ја је повукох, да је притиснем на груди. Брва шкљоцну, и њена се мати појави на вратима.

Она трже своју руку из моје, но ја је крепко држах.

— Та пењите се! — виках ја, смејући се. — Зар вас није стид? У вашим годинама не можете да узиђете двадесет степени.

Присуство бабино толико ми респекта ули, да се озбиља почех смејати и шалити. Тргох је за руку и извукох на горњи степен.

Баба се слатко смејаше. Није ништа опазила, а није ни могла ништа опазити.

Одем у своју собу, скинем зимски капут и одем у општу собу.

Представише ме г-ђици Ведел. То је образована девојка. Свирала је врло добро у клавир и говорила француски и енглески. Њен је отац професор на универзитету и није жалио ни труда ни новаца, да васпитава своје дете.

Ана је врло мало јела за вечером. Ћутала је, тужила се да јој није добро.

Ја сам се усиљавао да забављам г-ђицу Ведел.

После кратког разговора начини ми она комплименат, како добро говорим немачки.

— Опростите, што морам ваш комплименат да разумем као укор, јер мало има мојих земљака који за пет година овако рђаво говоре као ја.

— Молим вас, ви сте врло скромни. Ја вас уверавам, да човек мора бити врло пажљив, па да вам само на акценту примети да сте странац. Уосталом, лако је то разумети, јер вам је језик врло сродан с нашим! — рече она.

— Опростите, госпођице, што вам морам противречити. Српски језик нема апсолутно никаква сродства с немачким.

Ја погледах Ану. Она беше поцрвенела.

— Али, Кларо, — рече она, обраћајући се г-ђици Веделовој, — како можеш тако што питати! Срби су Словени.

— Ах, тако! Молим, опростите — извињаваше се госпођица. — Знам, сад се сећам. Ваш је језик сродан с маџарским?

Ана ми не даде одговорити, она се уплете.

— Кларо, Кларо, — рече она, усиљено смејући се. — Зар су Маџари Словени? То је као кад би неко тврдио да наш језик има сродности с персијским.

Госпођица Ведел беше црвена као паприка.

Ја се нисам ништа срдио. Ти знаш, да Србин на страни, а нарочито у класичној Немачкој, мора оуглати овака питања; нас су толико пута питали немачки студенти (класично образовани — говоре латински и грчки као свој рођени језик), је ли Србија у Малој Азији; чудили се, кад смо им казали, да и ми пијемо кравље млеко, да месимо хлеб исто као и они, да имамо чак позориште и да смо хришћани.

— Надам се да ми нећете за зло примити — рече г-ђица Ведел, — што сам тако слаба у географији.

— У географији! — прошапута Ана поругљиво.

— О, молим вас — рекох ја, клањајући се.

Ани би, очевидно, досадно и непријатно. Она се сама стидела. Да би прекинула паузу, а, друго, да би сврнула пажњу на што друго, уста и упали свеће на клавиру.

— Кларо, свирај штогод.

И г-ђици Ведел као да беше ова прилика добро дошла. Она одмах скочи и отпоче свирати. Ја нисам слушао, мислио сам на наш разговор, онда одох у нашу земљу, онда уђох у своје Ваљево, па у своју кућицу. Тамо је било све тако тихо и тако пријатно. Моја мати просто обучена и старачки смешећи се — та ја сам уз њу, моје сестре, моја браћа, па деца, па моји будући болесници у пеленгирима, с раздрљеним рутавим прсима. Па ниске чисте собице, па мршав коњић и проста кола — екипажа господин-доктора. Пред Ђуковом механом седео је Јово шаркијаш с његовим загушљивим гласом и песмом, крај које се само Србин топи. Па пијан Ђоза, који ме је, кад сам о распусту био код куће, сто пута уверавао да је пијан „али теби, господине, чест и поштење“, и баци капу у блато. Па орах у мојој авлији, који је посађен, кад сам се ја родио, и који већ на својој периферији носи сухе гране. Па господин начелник, коме се на велике празнике мора правити визита, и који увек за собом води Тијосава пандура под пусатом. Па Тијосав, који у десној руци носи дренов штапић и њиме се поштапа, левом рузмахује и одмакао је за читав аршин од себе, јер му јатаган смета. Па Никола Ђеро, који сваки час долази мојој кући и пита: „Треба л' што за кућу?“. Моја мати зна, шта то значи, и момче одмах дотрчи с полићем ракије, те га даје чича-Николи.

Онда уведох Ану у тај мој завичај, и цела слика потамне. Људи ме гледаше као странца. Мојој матери неста смеха са усана. Моји нећаци и сестрићи клоне се своје тетке и ујне. Ја гледах само у њу. И њој беше тужно и хладно.

Не, ми не бисмо ни једно на тај начин били срећни....

Госпођица Ведел беше међутим свршила свирање. Ја јој начиних неколико обичних комплимената.

— А има ли у вас клавир? — питаше ме.

— Наравно да има — рекох ја, без икакве воље за даљи разговор.

— Опет лудо питање — рече она. — Свираате ли ви у што, ако смем питати?

Ђаво га знао, шта ми би. Ја одговорих:

— У дромбуљу, госпођице.

Она се мало збуни:

— Оппростите, ја не знам шта је то дрр... молим вас, како сте казали?

— Дромбуља — рекох јој.

Туманов лако прсну у смех.

— То је флаута — истакну се Ана; — г. Маричић свира врло дивно у флауту. Онда баци на ме један поглед пун молбе.

Разумех је и уједно се постидех што сам хтео с „дамом“ да терам некакав инат. Да бих се поправио, узмем сасвим озбиљно лице.

— Да, флаута — рекох ја, — управо није флаута, али је јако налик. Онако као кларинет, а заноси на фаготу.

Би ми непријатно што сам тако неспретно излетео. И на лицу госпођичину показа се нешто налик на понижење.

Би ми криво. Да бих угасио у њој и најмању сумњу да се ја само спрдам, рекнем јој:

— Ако дозволите, ја ћу вам свирати што. — Скочим, као да идем, и очепим двапут јако ногом Туманова.

Ана ме гледаше поплашено.

Туманов ме је разумео.

— Ваш је инструмент однео ваш земљак данас, кад је био. Ја сам заборавио да вам кажем.

— Штета! — рече г-ђица Ведел, сасвим успокојена.

— О, нисте много изгубили, међутим кад

опет узимаднем част наћи се у вашем друштву, дозволићете ми, да вас уверим како сам лош свирач.

— Унапред сам уверена да ћу јако уживати.

Ана брзо поче некакав други разговор.

Ја се међутим дигнем и опростим се. Ана изиђе за мнош.

— Ви сте рђав човек — рече ми она у ходнику.

Ја јој пружих руку, коју она узе.

— А ви сте добра девојка — одговорих јој. — Лаку ноћ!

Ту ноћ сам писао матери, сестрама, браћи и почео ово писмо за тебе.

Био сам уморан, стога сам легао у 11. Кад ме већ хваташе сан, и нејасне успављиве слике почеше се ређати, изиђе ми она у црном шалу. У исти пар точак од кола хтеде да ми прегази стопало, ја тргнем ногу и дупим главом о кревет.

Сан ми се разби. Њена слика непрестано ми леђаше испред затворених очију у свима могућим облицима. Ја опет ходах с њом по Ваљеву, и би ми необично тужно.

Не знам, колико је то трајало. Брава на ходнику шкљоцну, и ја чух Максове несигурне кораке и загушен кашаљ.

Мора бити да је већ 3, јер данас је субота, а Макс има седницу са студентима његова кора у — овој крчми.

Опет ми се ређаше слике. Опет она с црним шалом око главе. . . Ама само један једини пољубац, ал' онда — онда бих се морао оженити њоме! . . .

Не знам како, опет се нађем с њом у истој шуми. Било је као лето. Ми смо ишли кроз некаке орахе, и она је купила у кецељу оне спољашње зелене љуске, што опадају, кад орах узри. Био је сутоњ. Сунце је заилазило за Гучево. Она је водила донекле најмлађе дете моје сестре, које

нам је говорило нешто немачки — ја не знам, шта. После је нестало тога детета.

Нешто смо као говорили — ничега се више не сећам.

Ја сам у левој руди носио једну ћерамиду с крова мојега чардака, и на њој је било малтером написано њено име.

Она је имала исти црни шал око главе. Ја сам јој непрестано гледао у очи. Била је лепа као вила.

Ја не знам, кад сам је научио српски, она је говорила српски, и ја сам говорим српски.

Сели смо после на траву под један орах. Она је била тужна.

— Зашто си тужна? — рекох ја.

Она метну прстић на своја уста, у знак да ћутим. Од некуд допираше до нас тонови од фуготе. Били су необично тужни. Ја осетих како се они лију у таласе, и како нас ти таласи подигоше. Ми корачасмо по њима даље, све даље.

Ја је обухватих око паса. Приближих јој се све ближе, онда јој притиснем један пољубац на лево слепо око.

Она дође још тужнија.

— Ти ћеш ме узети? — рече она, а сузе јој ударише низ образе.

Ја је стегох и почех дивљачки љубити. Сваки део лица и руке, сваки прст и сваки нокат. Нисам се радовао, напротив, било ми је тужно и слатко.

Онда угледах тебе. Ти си имао шубару, коју си био натукао на очи. Био си страшно намргођен. Пушио си и прошао поред нас. Ниси ни Бога назвао.

Ја разгрнух њен црни шал и сакријем од тебе лице у њега.

Дакле, ја сам све свршио, ја имам жену, која ме воли.

А моји: моја мати, мој побратим, моја земља?

Осетих се остављен од света и пљунуо на све што сам досад волео. Сам самцит, с њоме у мом

загрљају. Ја бризнух у плач. и ако сам из поноса престао плакати, још кад ми је било 15 година. Сузе су ми текле кроз груди, и ја осетих да ми је топло од њих.

У тај пар зачух некакав тежак ход. Отворих очи и угледах момка, који је ложио у фуруну.

— Сан! — рекох ја. — Сан! — И све ми изгледаше неверица.

Поклопих руком очи и покушах да наново саставим разбијену слику.

Ватра се у пећи беше разгорела. Још није било свануло. Црвени зраци из пећи удараху у моју постељу.

Дуго нисам устао. Преметало ми је се по памети буди-бог-с-нама шта. Највише сам мислио на кућу и на матер.

Кад сам устао и умио се, осећао сам се свеж. Било ми је тужно, кад сам се сећао сна, и било ми је право и тихо у души што је то све само сан. Бар ћу се сад још јаче чувати јаве. Ово је некака опомена на дужност.

Побратиме, опрости ми, што сам те намучио и овом лудом сликом. Ја знам, да ти све ово мора на личити на отрцане немачке приповетке. Ја не знам иначе, кака би смисла имала овако сентиментална љубав, кад не би бар једног тричавог сна било. Прогутај га дакле.

Уосталом, да бих те успокојио, дајем ти реч, да ћу одсад спавати као топ и да нећу ништа сањати.

Сад ћеш ми, ваљда, веровати да ме је прошла сва воља на даље ашиковање. Па ипак, ех, брате, она је, тако ми Бога, тако добра, тако добра!...

Ну, „велико писмо“ је готово. Сачувај га. Можда ћемо му се кад слатко смејати.

ТВОЈ ПОБРАТИМ.

VII ПИСМО.

У Н. 17. VII, 183...

ДРАГИ ПОВРАТИМЕ,

Одавна ти нисам писао писма без „свионе косице“, „порумењих и побледелих обрашчића“, „лепих ручица да их провучеш кроз иглене уши“, „потока суза и уздисаја“, дубоких кô артески бунар и дугачких кô Трифко јекмегџија, „жарких очију као небо“ (разуме се италијанско), час плавих час црних кô . . . уосталом, лажем. Ако сам кад говорио о очима, то сам могао говорити само о плавим, јер у ње су плаве. Па онда, брате ми си га мој, о „слаткој тузи и тужном весељу“, „жуборећем поточићу“, „успављивом гласу звона“ итд. итд.

Хвала Богу, кажем ти, једва једном опаметих се.

Е, брате, ти знаш, да има у нашем животу тренутака, у којима се, хоћеш нећеш, подетиш. Тако је и са мношћем било. Ко ће томе дати рачуна? Читао си, ваљда, како је неки дан у Баварској легао во на железничку пругу, и воз се осакатио. Неки дан, опет, прошао овде један писмоноша поред куће која се зида, а ђускија са скела пуп!, па њега управо посред тикве. Нико се није убио (бар ја не знам) ни због једне ни друге несреће.

Јуноша! Овда лежи дубока мудрост. Потражи је и наћи ћеш!

Мене је мимоишла чаша, која је, истина, слађа од оне коју служе у Гетсиманском врту. Ђаво ме је терао, два-три пут сам лапнуо, да сркнем из ње, но мој добри генији држао ме је за њушку.

Охладнео сам се. Ти си се насмејао сну, који сам ти постао — и ја се сад смешим и тарем руке кô Чифути, кад подвале стари шешир под нов.

Охладио се, рекох. Њој не прилазим, кô пуном топу, и тако се чувам и још јаче хладим, и ваљда ћу се сасвим охладити.

Мило ми је што је у целој овој историји била

моја част ангажована. Ја сам је очувао, и достојан сам да будем твој побратим.

А сада, опрезно се чувајући и непрестано мислећи шта ће бити à la fin de fins¹, престао сам да певам песму „Што се боре мисли моје“, више ми не дршћу груди и не гори лице, како ли се каже?

Начинио сам таблице за пулс и температуру. Трипут идем на дан њојзи у собу: на доручак, ручак и вечеру. Увек ми је термометар под пазухом. Како се вратим у своју собу, прочитам топлоту на температуру и одбројим пулс, па забележим. Грозница је сасвим попустила, не бој се ништа.

Почео сам и да радим. Отворио сам књиге које сам пре по године читао. Нашао пуно које-каких бележака по њима и исподвлачених редова — чудило сам се да сам ја то све некад радио, јер се ничега не могу сетити.

Стресао сам праšину с мојих чашица, флашица, микроскопа, лампица. Својим жабама мењам уредно сваки дан воду, и питоме зечева храни момак сваки дан у мом присуству.

Распремио сам сто. Побацао сам у пећ много којешта. Опрао сам дивит и налио тазе мастила. Писао кући, извињавао се којечим, што сам тако неуредан, и клео се, чим сам год стигао, да ћу одсад бити уреднији.

У бонице идем опет уредно, и опет се професори обраћају на ме, кад треба начинити како по тежу дијагнозу.

Опет уредно играм гимнастику и испружам руку са тридесет и шест фуната у њој. Јуче сам пешице ишао у М., вратио сам се у 8 увече и појео две ђулбастије.

С новом кухарицом, коју смо пре два дана добили, стојим на доброј нози. Синоћ сам јој обе-

¹ На крају крајева.

ћао купити јој нове ципеле. Она је „оборила очице и поцрвенела“.

Узео сам наново лозове за лутрије и, како добијем, платићу Чифутину Левенхајму мој дуг.

И тако даље. Једном речи: постао сам уредан човек.

— Стдбдј! Јаваш! — вичеш ти. — Ама како се све то окрену, шта се то учини?

Како? Врло просто! Није ми баш право да пређем на тај предмет, ја сам рад да га баш сасвим избришем из памети. Али што се мора — мога!

Дакле, оне ноћи, јутра, који ли је ђаво био, ја сам се мислио, мислио и тврдо сам одлучио да није поштено од мене играти се њоме, кад не смем да мислим на женидбу.

Одем у собу на доручак. Узобиљим се и чинио сам се као да ништа и није било међу нама. Она кд да је и сама дошла на исте мисли. Кад сам ушао, била је тужна, но чим ме угледа, промени се. Смејала је се. Насула ми је каву. Пресула преко шоље. Ја сам правиорђаве досетке и смејао се раскалашно.

Одмах у 8 сахата одем у боницу. Гледао сам сваког болесника. Препирао се с једним о курари. После сам купио Херманову физиологију, да је учим за испит. Дошао у 2 кући. Отишао у 3 опет на клинику. Увече, седео сам, док смо вечерали. После сам засео и читао до 12. Кад сам легао, било ми је тако пријатно и тако тихо. Некако осећање испуњене дужности голицало је пријатно моје груди.

— Ах, овако је дивно! — помислим се ја. — Шта ме веже за њу? Нисам ничим ангажован. Даље, дакле. „Одсада ће браца Мика овако да ради“.

Хтео сам после да устанем из кревета. Да се ударим десном руком по грудима, а леву да успружим. Онда десном ногом да лупим о под: dixi!¹

¹ Рекао сам.

и да се наслађавам својом непоколебљивом одлуком. Нисам скочио из постеље, јер ми је соба била хладна, а, после, морао бих бар на једну ногу обући ципелу, којом бих лупио о под.

Али одлука није тим ништа изгубила од своје важности. И она ми својом равнодушностју необично потпомаже.

Ко зна, на послетку може бити да сам ја цело досадање њено понашање криво разумео. Можда сам ја њој ама тако равнодушан кд старе ципеле.

Но о њој нема више разговора. Она долази у „пријатне успомене“.

Остај здраво

Твојему повратиму.

VIII П И С М О.

У Н. 17, X, 187...

О њој нема ништа. Ти се, разуме се, не чудиш, јер знаш, да ништа и не може бити.

Ја сам сасвим уредан човек и задовољан собом.

Само сам од неко доба зловољан — не знам, шта ми је. Најмања ситница наједи ме, да дођем кд скорпија.

Јуче сам хтео да лупам Макса.

Не знам, јесам ли ти причао, да сам се ја још пре месец дана завадио с њиме и да му не називам ни Бога.

Од то доба он је неколико пута гледао да ме изазове, но ја сам га се клонио. Бојао сам се, клепнућу га незгодно, па се неће више дигнути.

Дошао на ручак. Сав се улепио фластерима по лицу, био чова на дуелу. Покрај тога био је налит.

Мени дође гаднији него икад, хтедох да пљунем. Туманов ме још подбадаше, непрестано шапћући: „Вотъ гадость!“

Ја не знам, знаш ли ти њихове дуеле. То је иронија на част, на јунаштво, на раздрђене груди пред оштрим врхом од сабље и ведро чело пред брзим зрном из пиштоља. Да то чине деца од десет година, било би разумљиво, овако је гадно.

Они, знаш, туре на очи наочаре од жице, подвежу свиленим крпама и концима сваку јачу артерију на врату и лицу, умотају десну руку такође свилом. Кроз ту свилу не може прорезати сабљица, којом се они дуелишу. А та је сабљица, тако названи „рапир“, оштра само до половине, и они се секу само врхом, и то само по лицу — да види свет њихово јунаштво. Рана, коју та сабљица задаје, потпуно је безопасна, јер не може погодити ниједан део тела који би био опасан за цео организам. Залепи просто фластером, и сутра-дан све је зарасло.

Они имају једно време у години, кад се морају да „дуелишу“. Онда се ревносно чепају ногама и позивају на дуеле.

Макс се искашљиваше, кад уђе у собу. Седе намерно за сто и узе некако важно лице, као да је делио мегдан с Курсулом, па ипак он хтеде се начинити равнодушним, као да он и не мотри на тако обичну ствар и као да је и заборавио да је сав ишаран као Сидовљева карта Европе.

Он очигледно чекаше да га ко запита за његово јунаштво.

Попеску не могадијаше дуже издржати. Он намигну на ме, па се окрете Максу.

— Ви као да сте с поља где се гази крв — рече он, погледајући мене и Туманова.

Макс хтеде да остане хладан.

— Ха — рече он, — није баш тако опасно.

— Богами, стојати пред голом сабљом, ту треба петља, — рече Попеску.

Макс ћуташе. Онда прсну у смех, очевидно био је се збунио, па хтеде да се извуче из забуне. Поче се још усиљеније смејати :

— Ха, ха, ха!

Пепеску погледа мене, слежући раменима.

— *Cela ne vous concerne pas*¹, — рекох му. Француски је, осем нас и Туманова, Ана слабо разумевала.

Макс се још гласније смејаше, купећи уста, да му се не одлепи фластер.

Попеску удари ватра у лице.

— Шта вам је смешно? — рече он и промени се у лицу.

Макс се ухвати за трбух. Смех је био усиљен, али он није знао како да престане, онда, као бајаги устављајући смех, погледа по свима:

— Одсекао сам моме противнику половину носа — рече он и прсну у смех.

Од нас се нико није смејао.

Макс се опет прибра и обрати се мени онако *avec nonchalance*²:

— Хтео сам да вас молим јутрос, да нам подвезете мензуру — рече он.

Ја ћутах. Туманов гледаше час у мене, час у Макса, онда запита Макса:

— А шта је то мензура?

— Па ето, ове ране. Бисте ли пристали на моју молбу? — обрати се мени.

Дође ми ужасно гадан.

— Не бих — рекох му и почех да дрхшћем.

— Не бисте? А зашто? Молим, опростите, ја немам права поставити вам тако питање.

Ја не одговорих ништа.

Макса сами ђаво тераше, да ме задиркује. После мале паузе ја видех, како му лице дође пакосно. Опет ми се заједљиво обрати:

— Да сте ви пристали на моју молбу, могли бисмо понити оно, што смо платили једном вашем колеги, који, уосталом, није чинио изузетка од осталих лекара: није ништа знао.

¹ То се вас не тиче.

² Непажљиво, небрежљиво.

Мене свега обузе некака језа. За столом су седеле и „даме“, ја се стегох и уздржах се.

Макс побесни.

— А зашто ви не бисте хтели подвезивати мензуру? — рече он наново, као с неким правом.

Ја прво духнух на нос, да не прснем, онда се опет стегох и одговорих му, што сам могао хладније:

— Јер је на *ваши*м дуелима и берберин излишан.

Он сав позелени:

— Ви изговористе реч берберин некако презриво, то је неколегијално од вас.

— О! О! — говорише, увређени, Туманов и Попеску.

Баба устаде:

— Господо, господо!

Мени се одсекоше ноге.

Ана ми беше стала на ногу и притискиваше је што боље могаше.

У мени се кухаше. Ја не одговорих ништа Максу, чини ми се и не бих ништа могао проговорити, јер би ме реч удавила. Морао бих викати, да би и полиција дошла.

Ја устак од стола и стах крај прозора. И други поустајаше. Сви ћуташе. Баба изиђе плашљиво из собе, носећи у руци чинију; и Ана оде за њом.

— Николай Ивановичъ, — рекох ја Туманову, — пожалујста појдите вонъ и не пускајте никога изъ дамъ вѣ комнату¹.

Туманов одмах скочи:

— Только пожалујста, колотите какъ слѣдуетъ². Остали смо у соби само ми људи. И Макс

¹ Никола Ивановичу, молим изиђите напоље и не пуштите ниједну од дама у собу.

² Само, молим вас, удриште поштено.

пође к вратима. Ја га стигох, кад беше ухватио за кваку. Ухватим га за руку и извучем до сред собе.

— Куда ћеш, *ми*? — рекох му.

Он ме гледаше блесасто. Био му је и сувише неочекиван овакав поздрав.

Лајтнант дође и стави се међу нас :

— Господо, молим вас, господо!

Макс се осети посрамљен. Истури груди и, обичним тоном и речима којима се они зову на дуел, рече ми :

— Ја вам стојим у сваком погледу на расположењу. Само не тако српски... варварски — рече он, мислећи, ваљда, да ће ме на тај начин посрамити, и да ћу га пустити.

— Ја ћу и сам тебе ставити себи на расположење — рекох му ја и почех већ викати.

Он пробаше да ишчупа руку, коју сам му ја тако био стегао, да је се све увијао. Другом руком опре се мени о прси.

— Хоћу ја теби показати — рекох му, — с киме ти мислиш да се шалиш — и још крепче га стегнух и гледах му у очи.

Лајтнант ухвати нас обојицу за руке. Попеску метнуо руке на леђа и прислонио се уз зид. Дон Карлос приђе и сам.

Макс се још јаче постиди. Уједанпут се напреже и, што је игда могао, гурну ме, па онда трже руку, да је ишчупа.

— *Serbe!* — рече он поругљиво.

Ја га скопах руком за прси и грунем га о зид. Он опусти руке и гледаше ме блесасто.

Ја не знадох више за себе.

— Лежи! — виках ја.

Он ме само блесасто гледаше.

— Лежи бре! — цикнух ја и притиснем га на груди.

Он се сроза низа зид на патос.

У тај пар уђе баба, плачући.

— За име боже! — кукаше она и ухвати ме за руку.

Ана вираше уплашено кроз одшкринута врата.

Ја се одмакнем од своје „жртве“. Поклоним се на све стране, као акробати, кад начине *salto mortale*, и изиђем, हुतेћи, из собе.

Туманов ми прича, да је се одмах за мном и Макс извукао, да је с њега капао зној, да је запео за столицу и посрнуо на Ану, а она цикнула и побегла.

После су и он и Попеску дошли мени и радовали се целом „сраженију“.

Дон Карлос је остао с лајтнантом. После једно пет минута њих двојица одоше опет у општу собу, да пију каву. Ја сам им поручио да мене не чекају.

Туманов ми после прича, како је он узео новине и чинио се да не слуша, а лајтнант говорио с Дон Карлосом о афери.

— *Barbarisch!*¹ — казао је лајтнант.

— *Barbarisch* — пристајао је Дон Карлос.

Онда је Туманов упао у реч:

— *Keineswegs!*²

— *Песницама!* — казао је лајтнант и избечио очи.

— *Зашто не на рапире?* — питао је Дон Карлос.

— *А зашто баш на рапире?* — питао је Туманов.

— *Јер је то довољно за задовољење части:* потече крв — рекао је лајтнант.

— *Па онда је још простије да дуеланти пуштају себи пијавице* — рекао је Туманов.

Ана је се насмејала и била је се сасвим умирила. Лајтнант ништа није одговорио, само је мрднуо обрвама. После је Попеску сео за клавир и свирао *Krönungsmarsch* из *Prophet-a*.³

¹ Варварски.

² Никако.

³ Опера немачкога музичара Мајербера.

Кад сам увече дошао кући, сретнем Макса, који иђаше низ степене, и за њим амалина, који му је носио ствари. Прошао је поред мене, гледајући себи у ципеле.

Три дана су, откако је се то збило. Од то доба сви ћуте за столом, нико ни речи. Тек синоћ почесмо опет помало говорити. Ја сам миран. Афера с Максом није на мени оставила никаква утиска, она је само чинила да сам ја ћутао, те и с Аном нисам ништа говорио, ван обичних поздрава.

Само да овако остане.

А што и да не остане? Просто, не треба на њу ни мислити, а то је лака ствар.

ТВОЈ ПОВРАТИМ.

IX ПИСМО.

У Н. 14, XII, 187..

ДРАГИ ПОВРАТИМЕ!

То је било овако.

Она је била весела, ко што сам ти већ казао. Међутим, ја сам опазио, да је она увек, кад је сама, озбиљна и замишљена. Опазио сам и по томе, што, кадгод сам ушао у собу, она је се трзала као из сна и онда бивала весела. А друго, чак је и Туманову пало у очи да она, кад нисам ја у соби, вечно ћути, и да је опет, кад ја уђем, неприродно разговорна.

Мене поче копкати. Шта је то?

Једнога дана, кад ње није било код куће, преметао сам по њену столу, где ради. Извучем једну фијоку и на дну њену нађем једно парче беле свиле. На њему златом извезена три почетна слова мојега имена. *М* је било сасвим готово, *Г* до половину, а друго *М* тек плајевазом обележено.

То парче свиле било је згужвано, и оно плајевазом написано *M* растрљано.

Ја извадих то парче свиле и метнем га у шпаг. То цело после подне мислио сам на њега.

Видело је се да је поодавна почето, и видело је се да је бачено, да се више не доврши.

Х П И С М О.

У Н. 187..

ДРАГИ ПОВРАТИМЕ!

Call me but love, and I'll be new
baptiz'd.¹

My name is hateful to myself,
Because it is an enemy to thee;
Had I it written, I would tear the
word.²

На сваки начин, ти ниси очекивао тако брзо мојега писма, ниси ни могао очекивати. Могао си себи замислити мој положај: ја стојим на мору, сам на једној дасци, у страшној бури и давим се.

Шта да радим? Што да те лажем? — ја је волим! Та то си и сам знао — ниси ме, ваљда, држао за каког фиџириџа, који се вуцара с девојкама, да их вара.

Првих недеља, откако сам је пољубио, ја нисам ништа мислио. Угушивао сам сваки глас савести и сваку помисао на своју кућу и мене с њоме у кући. Па баш и да сам хтео да мислим на излазак — нисам могао. Ја сам био и одвише срећан, да би могла икака мало црња мисао осилити се у мени и превући цео овај сладак сан грком јавом.

Вечно сам био с њом. Она, чим баба изиђе на

¹ Зови ме само љубав (драги), и бићу изнова крштен.

² Име ми је своје мрско, јер је теби непријатељ; да је написано, ја бих петргао реч.

пијаци или иначе у варош, дође у моју собу. Уређује књиге, диже моју ђулад за гимнастику и диви се мојој снази, после се мази, умиљава се — ја седим на канабету, гледам је и топим се.

Сваким даном газио сам све дубље и дубље. Кад сам што говорио за се, увек сам казао *ми*. Она ме је само гледала, љубила — живела је срећно. Од то доба, кадгод смо ишли да ходамо, чинили смо то у шуми. Обоје смо мрзели свет. Тамо нас нико није сметао.

Једно вече ходали смо опет заједно. Говорили смо француски.

Поред нас прођоше два пруска наредника.

Кад су били неколико корачаја за нама, окрете се један и поругљиво рече :

— Гранд натијонг!¹

Ја се окретох, да га видим. Она ме држаше испод руке и повуче напред.

— Одмах си се наљутио — рече она, умиљавајући се.

Ја махнух равнодушно главом.

— Мишо, — говори ми она плашљиво, — ти не волиш Немце.

Ја се мало збуних :

— Како да ти одговорим?... Да! Ја их не волим. Но ти си ми сама причала, да је твој деда био Пољак.

— Отац, мати, браћа, сестре, сви су Немци — рече она некако жалостиво.

— Ти си моја — рекох ја, — ма шта да си.

Она се припи уза ме.

Ишли смо даље. Мени је било необично пријатно. То је било крајем марта. Ја сам први пут тога вечера изишао у јесењем капуту. Ваздух је био благ. Шума је почела да пучи.

¹ Велики народ! (Написано онако, како Немци изговарају француски.)

Дошли смо до језера и сели на клупу.

Жабе су крекетале. Један је лабуд пловио средином и остављао иза себе бразду. Било је тихо.

Мени су зујале уши. Ја легах њој у крило. Гледах у небо и слушах крекетање жаба.

Би ми необично благо. Она ме час по љубљаше у чело.

Ја извадих духанкесу и рекох јој српски :

— Начини ми цигару !

Она је видела да ће то рећи : *drehe mir eine Cigarette !*

Она ми којекако смота цигару и пружи ми.

— Видиш како сам разумела — рече она, радујући се.

— Ана, хоћеш да те учим српски ?

Њој се лице разведри. Некаква бескрајна срећа накупи јој се око очију и усана. Уместо одговора, притиште ме наново љубити.

Кад смо се вратили, ја сам јој уз пут давао прву лекцију у српском. Објашњавао сам јој трајне и свршене глаголе. Научио је неколико речи и реченица. После је испитивао — она је се радовала као мало дете.

Кад смо дошли кући, било је време вечери. После вечере ја одем у своју собу. Осећао сам некакав пријатан умор. Не знам, зашто ми нису донели лампу. Ја упалим свећу и метнем је на сто. Отворим после прозор, и чист ваздух промаживаше ми кроз собу. Ја раскопчам прслук и кошуљу, па легнем на канабе. Мисли су ме пријатно галичале. Непрестано је била она уза ме, весела као грлица.

Ја почех себи давати рачуна о свему томе — нисам се могао прибрати. Сlike су ми пролетале испред очију без икаква реда, ја ниједну не могах ухватити. Неколико пута понављао сам у себи реч *женидба*, али никаква појма нисам могао за њу узети.

Тако сам заспао, и ако није било још ни

девет сахата. Нисам ништа сањао. Нешто ме је притискивало на груди и гушило.

Кад сам опет отворио очи, било је дубоко у ноћ. Свећа беше сасвим изгорела, и она хартија, којом је на дну умотана била, беше се упалила и уз нејасну светлост дизаше се густ дим, који дохваташе чак до гредице, јер је било тако тихо, да ништа није сметало његову путу к небу.

Тај дим ме је и пробудио. Ја, онако сањив, дохватим чашу воде и саспем је на свећњак. Онда устанем, те отворим и други прозор, да дим изиђе. Стајао сам подуже на прозору, који је гледао у врт.

Био сам бунован. У врту је било тихо. У даљини пиштао је железнички воз.

Мене одједанпут обузе некака туга, неразумљива, нејасна. Чинило ми се да се ничим не могу утешити, и ако нисам знао, шта је то, што ме тако притискује. Чинило ми се да има нешто, и почео сам да се сећам. Наједанпут ми излети њена слика пред очи. Ја се стресох и осетих како ми ваздух хлади груди.

Бојао сам се, не знам зашто, да и даље мислим на њу. Хтео сам да упалим свећу, да се скинем и да легнем у постељу.

Потражим жигице на столу. Он је сав био мокар од воде, коју сам сасуо на свећњак. Жигице су се биле уквасиле, и ниједна не хте упалити. Онда се сетим да имам у новом капуту кутију с жигицама. Нађем је и, паљкајући једну по једну, потражим читаву свећу.

Усијан свећњак био је прснуо, кад сам на њега воду сасуо. Ја углавим свећу у песконицу од дивита и метнем је на мокар сто.

Моја ми соба дође тако тужна, да ти не уем казати. Научио сам да ми увек гори лампа, а свећа ми је, опет, тако шкиљила, да ми се чинило да ништа не распознајем у соби.

Сто је био сав мокар, и с његових крајева

капала је вода с мрвицама од духана и пепелом од цигара, који сам ја отресао на свећњак. Ја исподизах књиге, којих се хартија на корицама беше потклобучила од воде. Уједанпут угледам писмо на столу.

Познао сам да је од моје сестре. Отворим га. Ти знаш, како сестре пишу. Цело писмо био сам ја. Писала ми је, како ме непрестано помињу, како деца непрестано питају кад ћу ја доћи, како су ме се сви зажелели, и како им се чини да већ неће доживети тај срећни час, кад ћу ја свршити и вратити се њима, да их више не остављам.

Нешто ме још теже стеже у грлу. Ја затворих прозоре и стадох ходати по соби. Онда сам опет читао писмо и опет ходао по соби.

Учини ми се да се спремам за некакав бој, и да за њега треба храбрости. Почнем да се прикупљам. Скрстим руке, гледам у дивит са свећом и, као да чикам некога, запитам се: „Па добро, шта је?“

Учини ми се да ми се прси сасвим испразнише, и да слушам глас своје савести, који ме је питао: шта чиниш ти од себе?

— Сирота Ана! — Ја се ухватих руком за груди и хтедох да очупам парче свога меса.

Писмо сестрино бацило ме је тамо, одакле се Ана не види.

Ја почех да очајавам — шта да радим?

Она се одриче имена, народности, језика! И то све само мене ради. Она тврдо верује да ћу се оженити њоме. А ја?

Биваше ми све нејасније, ја се опраштах с њоме и опет је тражих и грлих је и бејах готов да је не оставим до смрти. Онда ми уједанпут изиђе моја мати и сестрино писмо, и онај сасвим други, сасвим други живот.

Ја хтедох да вичем: шта да радим?

Не знајући ни сам, шта радим, извадим ма-

храму и почнем брисати влажан сто. Онда седнем за њега и подбочим се на руку.

— Идеја! — рекох ја себи чисто радостан. — Да пишем сестри и брату, да их сондишем, да видим шта ће они, од прилике, рећи.

Напишем писмо и не знам му више садржаја. Знам само, да је почињало једним сном, и у том сам сну, од прилике, нацртао, како сам ја заволео Немицу, која није лепа, која је пука сирота, и којој су већ двадесет и четири године. Питао сам их, као у шали, шта би они радили, кад бих се ја оженио њоме, шта би рекла наша мати на све то и т.д. и т.д. Писмо је било написано пола у шали, пола у истини, или, боље рећи, тако, да сам се ја у свако доба могао повући и казати им, да је то све шала, и да сам их ја хтео мало поплашити.

После га савијем и запечатим, па легнем у кревет, али никако да заспим. Претурао сам се, мучио сам се. Свршавао сам са собом. Једанпут сам казао: „Па добро! Сутра ћу јој рећи, да је не могу узети. Ствар је свршена. Хајд' да се спава“. Онда на врата кавеза, у коме је била та мисао „чврсто“ затворена, ушуњала се друга: „Ала, кад би они, нешто, одговорили! . . . Ех, на то не треба ни мислити“.

Све је било узалуд, заспати нисам могао. Онда сам почео да се једим, анасана, мислио сам, та то ја морам једанпут свршити.

Бадава, ја нисам па нисам могао заспати с мишљу да ћу је оставити, а нисам имао никака ослонца да испредам пријатније снове. После дуге муке скочим из кревета, докопам писмо, „ко зна?..“ мислио сам се. Обучем се и изиђем у варош. Све је било тихо. Одем до првог поштанског ковчежића и бацити писмо у њега. „Ко зна?“

Боже, зашто је тако слатко залагивати се?

Кад сам већ стрпао писмо, вратим се кући. Поред мене прођоше два пијана човека. Један се бекељаше на ме и гурне ме лактом. Нисам му по-

летео у очи, нисам тражио никака „задовољења“, као што би то другда може-бити радио (та ви ме сви зовете прзницом). Ћутао сам и ишао сам даље. Нисам ни мислио да је неко хотимично гурнуо ме лактом. Ја сам се бавио некаком нејасном мишљу: бацио сам писмо — ко зна?..

Кад сам опет легао у постељу, било ми је много лакше, не знам ни сам, зашто.

Њене се слике нисам више плашио. Мислио сам на шетњу с њом. Паде ми на памет како она оставља своје име, језик, веру — чини све што хоћу, на све одговара: како ти рекнеш!

Сан ме хваташе. Слике се измешаше. Изиђе ми сестра и писмо. Сахат изби четири. Ја почех да тонем у некаку дубљину, све ми биваше нејасније. „Може бити... ко зна?...“

— Не гледајући на то, што сам се ту ноћ био смирио, био сам од то доба врло немиран. С једне стране било ми је неправо што сам оправрио оно писмо — та нашто? мислио сам се, ја знам најбоље, какав ћу одговор добити; с друге, опет, чинило ми се све: добро ће бити.

Тако сам и према њој последњих дана бивао. Час сам је се клонио и бежао од ње, час, опет, тражио је, ћеретао с њом, ходао којекуда, љубио је кб Циганка дете.

Ну нашто да ти причам то? Ти и сам можеш замислити шта раде двоје „заљубљених“. Час се завадимо, после се опет помиримо, па опет цмакај се и т. д.

Ну теби је већ постало отужно.

Боље да идем даље.

Било је то једног вечера, на једно две недеље после мојега писма. Никога није било код куће осем нас двога.

— Ја сам седео цело после подне и читао. Пред

вече устанем, отворим прозор и гледах у врт. Доле је вртар преривао будаком црну земљу, која је распростирала око себе онај влажан пролећни мирис. Он уређиваше стазе по врту. Време је било благо.

Ја мишљах, не треба ни да ти кажем, о себи и њој. Чудио сам се што нема писма и зебао сам некако. А нисам себи смео дати рачуна о садашњем свом одношају према њој.

Осетих, да се неко прислони уза ме. Тргох се и угледах њу.

— А гле! — рекох ја, весео.

— Нема никога у кући, па ме страх.

— А ти седи код мене.

Ја је узех за руку. Доведох је до канабета. Седох сам и понудих је да седне до мене, оставивши јој толико места, да је морала сести пола на канабе, пола мени на крило.

Она се мало устезаше, после седе.

Ја сам је миловао и мазио.

Она плашљиво сеђаше мени на крилу. Неколико пута покушаваше да устане, но ја јој не дадох. Она окрете главу од мене:

— Мишо, шта радимо ми?

— Ништа рђаво, дете моје.

— Мишо, — рече она стидљиво, — што би твоја мати . . . .

Мене пресече.

— Ћути! — рекох јој.

Мора бити да сам изгледао и сувише озбиљан. Она се полако диже и под некаким изговором изиђе. Ја се дигнем и одем да шетам.

— Сад ми је све јасно — рекох себи. — Више је ни минута не смем лагати. А и писмо ће, ваљда, доћи.

. . . . .

ХИ ПИСМО.

ПОБРАТИМЕ!

Добрио сам писмо и од тебе и од куће. Оба су подједнака, само је од куће замотано и завијено, а од тебе јасно и разговетно. И ти, дакле! Па добро — нећу се убити. Или сам ја кукавица, или си ти паметан и сувише. Ја пристајем, налазим да је све разложено и паметно у твом писму. Ти си правник, ја лекар — шта нам је стало што ће се скрхати једно срце? — нек' живи резон! Ми смо модерни људи, поштени људи. Не седимо на друму, да дочекујемо богате путнике, враћамо што узајмимо на облигацију — поштени смо! Шта ће врлина — доста је дужности. Па, истина, и чиме сам ја обавезан? Људи се и прстенују, па се разиђу на миру и не убијају се. А, после — ја не могу казати оно, што се мора осећати. На то се туже и велики људи — а ја нећу да сам велики. Хоћу мира, хоћу слободе, да је трошим без рачуна и без уживања, као масарош који данас да на карте пола имања, не водећи рачуна што ће сутра доћи до просјачког штапа. И ја сам расипао своја осећања и замало па их више нећу имати ни за тебе, ни за себе, ни за кућу. Тврдо сам се одлучио да раскретим с њоме. То морам учинити, како ти рече, ради себе, ради ње, ради тебе, ради куће... Па добро, дакле. Немој мислити да немам за то куражи — Боже мој! То ће бити добро дело! Ох, кад би знала моја мати, на како се велико дело спремам, она би се молила Богу, да ми да снаге. А шта је, истина, њојзи учинила сирота Ана? — А шта сам, кобајати, опет ја учинио Ани и шта ћу јој то урадити, чега се као плашим? Ја видим, и ти видиш, да ја нећу бити с њом срећан — па чист рачун. Нашто натезати, нашто глодати своје рођено срце? Сви разлози су *за*, један лакомислен крај срца *против*. Доле са срцем!

Али, молим те, промисли само: шта мене веже за њу? Зар има момка на свету који није „проводио љубави“, из које излази само лук и вода? Па и ја сам само обичан човек, и ја сам куснуо од те сласти, којој некажњено певају песници свију времена и народа. Па зар само ја да улетим у тај страшни обруч непрорачуњене женидбе? Аја! Идем одмах њојзи. Казаћу јој . . . знам већ, шта ћу јој казати.

Твој —

Х П И С М О.

Лајпциг.

Већ си по поштанском жигу познао, да сам оставио место мога, моје, мојих... како да кажем?.. моје патње. Све је свршено — ја сам слободан. Слободан као тица, којој је запаљено гнездо и подављени тичићи. Ланци су ми скинути, али руке су ми узете.

Не могу редом, и не знам, како је све било. Знам само, да сам био хладан као дипломата, да сам почео са „госпођице“, да сам вишекратно помињао „дубље разлоге“ и како ја „не смем мислити само на себе“, „не смем њу унесрећавати“, „ја, нестална природа“, „фамилијарне обвезе“, „моје срце зна, како ми је, али...“ и т. д.

Она ме је гледала, бледа као јака на кошуљи јој, с разрогаченим очима, у којима је била нека сува ватра. Кад сам ја свршио, кад сам патетично одекламовао ваљда десети пут: „Ана, промисли се! Не ја, не моја, него твоја срећа, твоје спокојство. Реци само, ако мислиш да при свем том наш брак не би имао негда, можда, последица... како да кажем?... Промисли — ја сам ипак на све готов!“

Она скочи и наслони се само врхом од прстију на клавир. Глас јој је био тако промењен, да ме свега језа прође:

— Мишо, — рече она, — то је све тако неишче-

кивано, да ја не знам, шта да ти кажем. Ја нећу сажаљења. Ти си . . . ви сте слободни.

Онда се стропошта на столицу, лупи лактом по тастерима од клавира и наслони главу на руку.

Жице јекнуше збркано и без реда, баш као што беше у мојој глави. Шешир на лампи обојио је собу неком зеленкастом светлошћу. У угловима је било мрачно. Из споредне собе чуло се дубоко дисање.

Ја сам стајао као осуђеник. „Трпи, зликовче“, говорио сам себи, „ти си још много више заслужио!“

Можда после пет минута, она диже главу и погледа ме онако јадног, без достојанства, без величине, без мушког поноса. Поглед њен беше влажан, хладан као прва зимња киша, која се неприметно хвата у лед. А тамо иза очију нешто безгранично шупље, где, извесно, нисам био више ја. — Видех да је однос наш као ножем пресечен, да више не могу натраг.

Ја приђох њојзи, клекох и узех њезину хладну руку, па је притискох на уста; опет сам нешто неспретно трабуњао, чини ми се: „Бог ми је сведок, ја нисам никад никога као вас љубио, нити ћу икад икога. Али промислите. Можда су сви моји разлози ништавни, и ја сам натура за презрење, незаслужна онога плама, којим сте ме ви обасјали. Можете ли ми опростити?“

Она не оте руке.

.....

ХИИ П И С М О.

.....

Данас је управо две године дана, како је Ана умрла. Шта се није од то доба променило! Ја сам постао сасвим други.

Побратиме, пусти ме, да се исплачем — последњи пут!

Све ме је оставило. Идеали и идеје, широке груди и тесне ципеле, патриотство, рад — на све да се насмејем. Купио сам још пре годину дана једну качкету, она је тако умашћена, да ниуколико не заостаје од јаке с капута. Књиге ми леже још непрестано у истом ковчегу, у коме сам их донео, кад сам дошао овамо. Само сам извадио ону с рецептима и носим је непрестано у џепу. Хемикалије леже без икакве употребе, само што мој сестрић покаткад претура. Јока Чукарова наишла на азотну киселину, те њоме шара јаја за Васкрс. Моје је ножеве искухала моја баба Мага, те њима сад љушти кромпире и пори рибу. Мојим микроскопом играју се деца, гледају бухе. Све јаче системе позабацивали су којекуда, веле, да се на њих ништа не види. Синоћ сам нашао имерзијон у калочинама. Кецељу за обдукције нашао Трифун на тавану, па је сад облачи, кад тимари коње. Од неисечених медицинских журнала, које сам некад добивао, праве деца змајеве и генералске капе.

Ја све то гледам.

Идем сваки дан уредно трипут у Ћијукову механу на пиво и играм санса с Јовом адвокатом и Николом поручником.

Деца моје сестре још ме непрестано воле — не избијају из моје собе. А моја сестра — ех, побратиме!

Ти ме питаш: ама тргни се, болан, стреси ту прашину, дигни још једном поносно главу! — — Покушавао сам.

Сестра ме одведе кројачу, изабере ми хаљине, уреди ми собу, обрише микроскоп и запрети деци, да ће одбити прсте онеме, који у ма што ујкино прихвати.

И ја отпочнем. Уредим којекако ствари. Извадим неколико књига и наређам на сто. Болесницима одредим извесно доба дана, кад сам код

куће и т. д. и т. д. Други дан све опет по старом. Отворим албум и гледам њену слику, и све ми се замота у црно.

Неки дан тражим њену слику и нигде да је нађем. Одем сестри у собу.

— Сешо, да ниси ти узела њену слику?

Она мрдну главом, тури доњу усну у уста и гледаше ме, питајући, да л' се срдим.

— А што ће ти, сешо?

— Поклони ми је — рече она.

— Сешо, све ти поклањам шта хоћеш, и њену слику, ако хоћеш баш да је узмеш. Ал' што ће ти? Дај ми је, молим те.

Извади њену слику из недара и даде ми је, па бризну у плач и тури главу мени на груди:

— Бато! Бато!

— Не плачи, сешо, — рекох јој. Узех слику и одох напоље. . . . .“